

TYPOGRAPHY AND CALLIGRAPHY IN EXLIBRIS

Exlibris that is a sign of possession has appeared in the need of protecting the books from thievery. For that reason, a sign that represented the owner of the book was a must on the book. Those signs that showed the owner of the book and were artistically designed were also the matter of pride for the owners. The roots of exlibris that must be reproduced by printing techniques are almost same as the roots of books. Exlibris is a product of art work that is made by bearing responsibility of aesthetics. It has come to today in a long historical way, fusing the art with the oldest instrument of knowledge transmission, the book. Exlibris transmits lives and understandings of the age when it is produced. Because of exchanging them between artists and collectors, it has also been provided to be shared very commonly. Within an exlibris, the writing has two different positions; it is together with the image in the image itself, or it is only produced by transforming typographic and calligraphic elements into visual forms. The writing is an element of the composition. Because of its existence in the exlibris, it must be not only decipherable, but also a harmonious complementary with its form and rhythm. This situation is the responsibility of the exlibris artist who never ignores.

Anahtar Kelimeler: Exlibris, Kitap Etiketi, Tipografik, Kaligrafik, Estetik, Sanat, Kitap
Key Words: Exlibris, Bookplate, Typographic, Calligraphic, Aesthetic, Art, Book

GİRİŞ

İngilizce karşılığı “Bookplate” olan exlibris, kitap etiketi olarak bilinir. Neredeyse ilk basılan kitaplar kadar eskidir. Exlibrisler kitap sahibini belirtmek, kitabın çalınmasını önlemek gereksiniminden doğmuştur (<http://www.bookplate.org> , 2002). Exlibris, kitap sahibine ve kitaba ilişkin bir belge olmuştur. El yazması kitaplar döneminde ortaya çıkan exlibris geleneği, matbaanın icadıyla gelişme göstermiştir. Matbaa harfleriyle (tipografi) baskı yapma yöntemi, exlibris boyutlarının belirgin bir şekilde küçülmesini de sağlamıştır. Kitap cildinin iç yüzüne kola ile yapıştırılan (Bkz. Resim 1) ve de üzerinde kitap sahibinin adı ve genellikle aile arması bulunan exlibrisler, kitabın sahibini belirtici bir işaret olmuştur.

*Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, ERZURUM

Resim 1: Kitabın iç kapağına yapıştırılmış bir exlibris.

16. yüzyılda, kağıt üzerine basılan ve kitap kapağının iç yüzüne kola ile yapıştırılan exlibrislerden bağımsız olarak, genellikle arma tarzı motifleri olan ve kitabın cilt kenarına yapıştırılan exlibrislerle aynı işlevi gören “süperlibros” lar; kitap pulları (bookstamps) da bulunmaktaydı.

Resim 2: Süperlibros veya kitap pulu (bookstamps) Fransa, 1700

Gelişiminin ilk yıllarında exlibrisler, Gutenberg tarafından yeni icat edilmiş olan basım metotlarının da yardımıyla, ahşap üzerine oyulup şekillendirilerek basılmaya başlanmıştı. Kuru kazıma (drypoint) ya da çukur baskı (intaglio) yapıldı; bu teknikte ya bakır ya da çelik levha kullanarak, oyma kalemi veya asit indirme (etching) yöntemi kullanılmıştır.

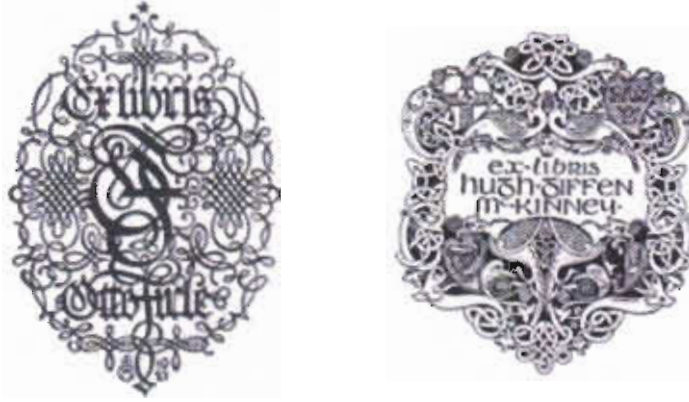
Resim 3: Çukur baskı (intaglio) ve kuru kazıma (drypoint) çalışması.

Hasip Pektaş, exlibrisin önemini şöyle ifade ediyor: “Bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlardır. Sanatı, insanın elleri arasına, kitapların içine kadar getirir, onun büyüleyici sıcaklığını hissettirir. Çok uzun bir geçmişe sahip bu sanat dalı, yapıldığı döneme ait kültürel, tarihsel özellikleri günümüze taşınması nedeniyle de ilgi çekmekte, sanatçılar ve koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmaktadır (Taş 2003:51).”

Exlibris sanatçısı, çoğu zaman resim sanatçısı gibi özgün imgeler yaratır; bilindik iletişim simgelerinden de yararlanır. Bu durumuyla exlibris çalışmasının, hem içe, hem de dışa dönük bir ileti biçimi vardır. Exlibris, aynı zamanda bir grafik tasarım ürünüdür. Ancak diğer grafik ürünlerinden farklıdır.

“Exlibris, yaratım sürecine bakıldığında resim sanatı içinde yer alır. İşlevsel yanıyla bakıldığında ise bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edilebilir. Belki de resimden ayrılan tek yanı, içine tipografinin (yazının) da girmesidir. Her sanatçı ve tasarımcı kendi üslubunda, birikimleri doğrultusunda exlibrisi oluşturur (Pektaş 2003:32).”

Exlibrislerde estetik bütünlük, teknik yetkinlik ve resim – yazı ilişkisi önemlidir. Yazı denilince; insan - kültür olgusu akla gelmektedir. İnsanlık tarihi boyunca yaşamış toplumlar, uygarlıklar kültürlerini yazılarına adeta kodlamışlardır. Çeşitli kültürlerin yazıları da karakter olarak ait oldukları kültüre benzerler. Yazıların anatomik, kaligrafik yapısı kültürlerinin DNA’sı gibidir. Bu nedenle, kaligrafik exlibris yapan sanatçının ait olduğu kültür, çıkacak ürünü birinci derecede etkiler. İkinci derecede etkileyen ise adına exlibris yapılan kişidir ve onun özellikleridir.

Resim 4: Hans Thaddaus Hoyer, Almanya, 19. yüzyıl ve Jhon Williams. İngiltere, 19.yy sonu

“Exlibris, resimsel ve tipografik öğeleriyle etkili ve önemli bir iletişim aracıdır. Kullanılan resim de yazı da adına exlibris yapılan kişiye ya da kuruma özgü tasarlanmalıdır. Exlibris içinde yazı iki farklı konumdadır: Ya resmin içinde resimle birlikte yer alır; ya da sadece tipografik ve kaligrafik öğelerin görsel bir biçime dönüşmesiyle oluşur (Pektaş 2003:38).”

Exlibris; işlev olarak sahibine, sahibinin ilgi ve isteklerine gönderme yapar; bunu sanatın estetik diliyle aktarır. Exlibris sanatçısı, yaratımında özgürdür; öğeleri estetik açıdan nasıl kur-gulayacağına sanatçı karar verir.

Resim 5: Elena Alejandra Davicino, Arjantin, C3/eol. 2002

Resim 6: Hasip Pektaş, Türkiye, CGD (55 x100)mm, 2002

Yazı, exlibristeki konumuyla iletişimin temel bir ögesidir. Ait olduğu kişiyi bildirmesinin yanı sıra, uyarlanmış anatomik biçimiyle özel anlamlar iletebilir. Bu anlamlar, birer niteleme olabileceği gibi bir duyguyu, bir fikri ya da bir kültürü anlatabilirler. Yazı ögesi, görüntüyle birlikte kullanılıyorsa, görüntünün plastik yapısından bağımsız değildir; bütünün bir parçasıdır. Yazı; sanatçı tarafından, estetik düzen gereği olarak deforme edilebilir; ama bu kendi içinde doğru görülebilen bir deformatsyondur.

Resim 7: Zoran D. Jovanović, C3+C4, (146x145)mm, 1995

Resim 8: Marius Luigala, C3 (120x85)mm, 1994

Resim 9: Jordanov. Julian Dinmitrov, Belçika, C3+C5, (97x126)mm, 2002

Kompozisyonda yer alan yazının, exlibristeki varlığı nedeniyle okunabilir olmasının yanı sıra biçimiyle ve ritmiyle de kompozisyonun ahenkli bir tamamlayıcısıdır. Bu durum, exlibris sanatçısının / tasarımcısının hiç bir zaman gözardı edemeyeceği sorumluluğudur.

Resim 10: Pietro Tarasco, İtalya, C3 , (44x98)mm

Resim 11: Salih Denli, Türkiye, C4+C5, (90x70)mm , 1999

KAYNAKÇA

- BEAYENS, Martin R. "Tipografi Üzerine", (Çev. Hasip Pektaş), Ankara, AED Exlibris Bülteni Sayı 4, 2002: 4
- BRUNNER, Felix. Gravürün El Kitabı, (Çev. Feyzan Yaman), İstanbul, Yeni Basım Matbaacılık, 2001
- CANAN, Gonca. "Sahibinin Sesi: Exlibris" İstanbul, Open Yaşam Kültür Dergisi Sayı 6, 2003: 68-73
- LEE, Brain North. "Book Labels with Ornaments in Imaginative Patterns", England, Bookplate International, Vol.7 No.1, 2000: 3-25.
- LUPTON, Ellen., J. Abbott MILLER. "Yapısalılık ve Tipografi", (Çev. Mine Haydaroğlu), İstanbul, Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar, Sayı 46, 1991
- NESBITT, Alexander. The History and Technique of Lettering, Boston, Shambhala Edition, 1989
- NESTERENKO, P. "Ukrainian Superlibros", England, Bookplate International, Vol.8 No.1, 2001: 23-52.
- OKUR, Gökhan. "Exlibris ve İletişim."(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Ün., 1998.
- PEKTAŞ, Hasip. Exlibris, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996
- PEKTAŞ, Hasip. Exlibris, Ankara, AED Yayını, 2003
- PEKTAŞ, Hasip. "Ders Kitaplarında Tipografi ve Tasarım Sorunları", Ankara, Hacettepe Üniv. Güz.San. Fak. Sanat Yazıları 8, 2001: 77-82
- PEKTAŞ, Hasip. "Exlibris ve Tipografi", Ankara, AED Exlibris Bülteni Sayı 4, 2002: 2
- PEKTAŞ, Hasip. "Exlibris Koleksiyonculuğu", İstanbul, Collection Dergisi Sayı 7, 2002: 58-61
- REYNOLDS, Linda. "Yazının Okunaklılığı" Çeviriler. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1985
- SEVERIN, Mark F. Making a Bookplate, New York, Studio London, 1949
- ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk. "Kitabın Tapusu Exlibris", İstanbul, Gold Style Dergisi Sayı 13, 2003: 18-21
- TAŞ, Şafak. "İşlevsel bir kimlik, estetik bir imza... Exlibris kitaplara Hayat Verirken...", İstanbul, Akademist Dergisi Sayı 6, 2003: 51/57
- JHONSON, Fridolf. A Treasury of Bookplates from the Renaissance to the Present, New York, Dover Publications, 1977